

Факултет за спорт и туризам ТИМС, Нови Сад
Академија уметности, Нови Сад

DOI 10.5937/kultura2069201K

УДК 316.722:316.75

792.01:929 Драгићевић- Шешић М.

оригиналан научни рад

ВРЕДНОВАЊЕ НАСЛЕЂА МАРГИНЕ

КУЛТУРА СЕЋАЊА И СТУДИЈЕ НАСЛЕЂА У РАДОВИМА ПРОФ. ДР МИЛЕНЕ ДРАГИЋЕВИЋ ШЕШИЋ

Сажетак: *Текст је посвећен деловању и истраживачком опусу проф. др Милене Драгићевић Шешић у домену студија културног наслеђа и културе сећања. Текст анализира кључна питања, теме и проблеме у истраживањима Драгићевић Шешић, те исте контекстуализује у односу на шира друштвено-политичка кретања, као и у односу на међународне академске трендове у области културног наслеђа, политика сећања и културе отпора. Кључне теме њених истраживања тичу се критике етно-националних политика сећања, запостављених и дисонантних слојева наслеђа, сећања на историјски маргинализоване групе у патријархалним и националним моделима баштиншења, те контра-културним меморијалним праксама уметничких колектива и организација цивилног друштва, али и појединих уметника ван главних токова. Оваквом анализом постаје видљиво да окосницу рада Драгићевић Шешић у домену наслеђа представља својеврсни истраживачки активизам посвећен не-ауторизованим дискурсима наслеђа и праксама сећања, подстакнут са једне стране друштвено-политичким турбуленцијама након распада бивше СФРЈ, а са друге преузимањем савремених и ангажованих истраживачких тема у области студија сећања и наслеђа.*

Кључне речи: *Милена Драгићевић Шешић, контра-споменици, меморијализација, наслеђе „других”, политике сећања, истраживачки активизам*

Увод

Научни опус проф. др Милене Драгићевић Шешић карактерише изразита интердисциплинарност, као и хетерогеност тема и идеја које је обрађивала. Значајан део њеног целокупног корпуса рада, чини управо опус у области студија наслеђа и политика сећања, који је занимљив из више разлога. Пре свега, овај опус се реализује донекле изван уско схваћене матичне области културне политике и менаџмента, која је окосница ауторкиног школовања, као и њене научне и професорске каријере. Уз то, занимање за културно наслеђе, као и праксе и политике меморијализације, почиње у каснијој фази њеног рада након деведесетих, а постаје посебно плоносно у другој декади двехиљадитих. Он је као и многа друга истраживања професорке Драгићевић Шешић, образовни и професионални ангажман, инспирисан и подстакнут дешавањима на простору Балкана и бивших република СФРЈ, као и научним искорацима и међународним кретањима у пољу студија културног наслеђа и политика сећања.

Овај текст анализира управо деловање и истраживачки опус проф. др Милене Драгићевић Шешић у домену студија културног наслеђа и културе сећања, и има за циљ да осветли кључна питања, теме и проблеме њеног рада, те исте постави у шири друштвено-политички контекст, као и у однос са међународним научним трендовима и променама у политикама и праксама у области културног наслеђа, политика сећања и културе отпора. У наставку текста бавимо се прво осликавањем контекста у којима настаје рад ове ауторке, са посебним освртом на „проблеме са наслеђем” током процеса распада бивше Југославије, ратовима сећања који су уследили, и учвршћивања етно-национално патријархалне матрице баштињења и идентитетских политика у Србији и региону након деведесетих. Затим мапирамо међународне трендове и токове у области студија наслеђа и сећања у последње две деценије, посебно истичући отварање ових дисциплина за критике хегемоних политика и пракси сећања, али питања другости, маргинализације и контра-културних пракси баштињења.

Указујемо да се рад проф. Драгићевић Шешић дешавао управо у односу на ове теме и кретања, те се фокусирамо на анализу кључних тема истраживања и ауторских текстова ауторке, користећи се анализом дискурса и садржаја њених текстова у овој области. Анализу текстова структурирамо у три целине: критику етно-националних политика сећања у контексту запостављених и дисонантних слојева наслеђа; сећања на историјски маргинализоване групе у

патријархалним, урбаним и националним моделима баштињења; те анти-официјелним политикама сећања и контракултурним меморијалним праксама уметничких колектива, уметника и организација цивилног друштва ван главних токова. Закључујемо да је управо због своје укотвљености у друштвено-политичке околности, критичке оштрице која осветљава хегемоне праксе меморијализације и бављења сећањима маргинализованих група, рад проф. Драгићевић Шешић својеврсна пракса ангажованог, активистичког академског деловања.

*Друштвено-политички контекст као подстицај
за истраживања – етно-националне културе
сећања у пост-југословенском периоду*

Истраживања проф. Драгићевић Шешић карактеришу полиперспективни приступи у свим доменима њеног рада, са резултатима који гравитирају ка јединственом језгру – култури као одредници друштвено-политичких процеса. Највећи домети њених истраживања у овом пољу дешавају се управо у периоду колапса социјализма у земљама Источног блока, и распада Социјалистичке Југославије када је дошло до фундаменталних политичких, економских и друштвених промена. Ове промене узроковале су губитак друштвених оријентира и вредности на којима су се темељиле дотадашња култура и културна политика. Управо у тим мутним временима, култура – и званична и незванична – као превасходни интерес проф. Драгићевић Шешић, имала је важну улогу.

Распад Југославије и ратове деведесетих припремала је и пратила етно-национализација¹, патријархализација и ретрадиционализација култура у региону. Како би се мржњи и насиљу дао замајац, званична институционална култура и владајући режим у Србији – као и другим бившим републикама СФРЈ – вршили су ревизију историје, те затирали стваралаштво, наслеђе и вредности југословенства, као и „других”, до скоро „братских”, етничких и верских заједница. Наслеђе и дисонантни историјски наративи о истом служили су потпиривању конфликта,² док је споменичко наслеђе циљано уништавано у ратним разарањима, као

1 Dyrstad, K. (2012) After ethnic civil war: Ethno-nationalism in the Western Balkans, *Journal of Peace Research* 49(6), pp. 817–831.

2 Kisić, V. (2016) *Governing Heritage Dissonance: Promises and Realities of Selected Cultural Policies*, Amsterdam: European Cultural Foundation; Kisić, V. Reconciliation through cultural heritage in the post-Yugoslav space: an apolitical endeavor, in: *The Cultural Turn in International Aid: Impacts and Challenges for Heritage and the Creative Industries*, ed. Labadi, S. (2019), London: Routledge.

симбол сада непријатељских верских и етничких заједница.³ По окончању оружаних сукоба, историја и наслеђе поста-ли су ново бојно поље, а ратови сећања нови начин одржа-вања конфликта у региону.⁴ Они се већ више од двадесет година спроводе кроз антагонистичке меморијализације, ревидиране историјске убенике, музејске поставке и но-воподигнуте споменике.⁵ Од фрагментације заједничког језика, те уништених, а необновљених споменика НОБ-а; преко уништених, а донекле обновљених цамија, црква и катедрала; те подизања споменика Домовинском рату у Хр-ватској; до свеобухватних пројеката урбане и идентитетске реконструкције попут пројекта „Скопље 2014“; те култур-не политике промоције „српског културног простора“ – до-минантне културне политике и званичне праксе у региону постајале су неумољиво етно-националне и патријархалне. Управо су ово теме и дешавања која проф. Драгићевић Шеш-ић помно прати, критички пропитује и позива на промене у својим радовима и професионалном ангажману.⁶ Истовре-мено са критиком, она посвећује пажњу радикалној проме-ни јавних политика, заговарању конкретних корака у циљу разумевања, поштовања и очувања знакова прошлости и гласова оних који недостају у званичним наративима, те раз-умевању и прихватању разлика у тумачењу наслеђа у пост-социјалистичким земљама на Балкану.⁷

3 Kisić, V. From targeted destruction of cultural heritage to memory wars in post-Yugoslav space: How to understand conflicting potential of heritage?, in: *Targetting monuments: destroying history and memory*, (2017), Pula: SENSE – Center for transitional Justice, pp. 7-19.

4 Baillie, B. (2013) Capturing Facades in “Conflict-Time”: Structural Violence and the (Re)construction Vukovar’s Churches, *Space and Polity*, 17(3), pp. 300-319.

5 Perry, V. Classrooms as a Battleground for Hearts and Minds: Efforts to Reform and Transform Education in Post-war Bosnia and Herzegovina, in: *Civic and Uncivic Values in Bosnia-Herzegovina: The Record since Dayton*, eds. Listhaug, O. and Ramet, S. P. (2013), Ravenna: Longo Editore, pp. 225-247.

6 Dragičević Šešić, M. Cultural policies, identities and monument building in Southeastern Europe, in: *Cultural Identity Politics in the (Post) Transitional societies*, eds. Milohnić, A. and Švob-Đokić, N. (2011a), Zagreb: IMO, pp. 31-46; Dragičević Šešić, M. (2014e) Politike sećanja i disonantno nasleđe Balkana, *Balkanske sinteze* 1, Niš, str. 63 -78; Dragičević Šešić, M. Memory policies and monument building in Southeastern Europe, in: *Memory of the city*, eds. Dražić, D., Radišić, S. and Simu, M. (2012a), Belgrade: Kulturklamer, pp. 70-95; Dragičević Šešić, M. (2018a) Wars, conflicts and heritage of violence: new tasks for public policies, *Cartaditalia - Journal of Contemporary Italian Culture*, special edition, ed. Sacco, P. L. European Year of Cultural Heritage, volume I, Brussels: the Istituto Italiano di Cultura, pp. 165-189.

7 Dragičević Šešić, M. and Nießer, J. (2018c) Cultural Opposition: Understanding the Cultural Heritage of Dissent in the Former Socialist Countries. Serbia, Bosnia and Herzegovina, Macedonia, Montenegro, Kosovo –

На извештајан начин у овом истом периоду, култура с нагласком на уметност и независне праксе меморијализације, не само да је сачувала своје креативне потенцијале, већ их је напајала, прилагодила и ставила у службу препознавања друштвено-политичких промена. Управо у овом периоду окупиране званичне културе, алтернативна културна продукција буја у праксама независне сцене, уметничких и културних колектива, те ангажованих организација цивилног друштва, које Драгићевић Шешић запажа, прикупља, истражује и на њих указује у академским круговима. Низ студија проф. Драгићевић Шешић везаних за питања културног наслеђа и меморије, баве се управо питањима културе отпора и уметничких пракси као знака супротстављања званичним наративима у култури сећања,⁸ питања која постају итекако актуелна у међународним академским токовима.

Међународни трендови и токови – отварање студија наслеђа и сећања за другост, маргину и контра-културне праксе

Студије памћења и студије културног наслеђа доживеле су својеврсни процват крајем двадесетог и почетком двадесет првог века, који је праћен отварањем нових катедри и студијских програма широм света, инаугурацијом нових музеја, обновама споменика и локалитета, артикулацијом специфичних јавних политика усмерених на наслеђе, али и темељним пропитивањем доминантних пракси баштињења и званичне културе сећања.

Студије наслеђа и студије памћења постале су изузетно динамично и интердисциплинарно поље, праксе баштињења прошириле своје теме, предмете интересовања, актере, публике и методе, а бројни конфликти и захтеви за редефинисање културе сећања у све плуралнијим друштвима постали видљиви у пољу наслеђа.⁹

country report, Regensburg; http://cultural-opposition.eu/wp-content/uploads/2019/02/D-29-Country-Reports-315-357_2.pdf ; Dragičević Šešić, M. and Rogač Mijatović Lj. (2014d) Balkan Dissonant Heritage Narratives (and Their Attractiveness) for Tourism, *American Journal of Tourism Management*, 3(1B).

- 8 Dragičević Šešić, M. *Counter-monument: Artivism Against Official Memory Practices*, *Kultura*, Skoplje 13, str. 7-19; Dragičević Šešić, M. (2016b) Mediating the past: monument policies and practices of dissent, in: *Media archaeology: memory, media and culture in the digital age*, (eds.) Daković N., Nikolić, M. and Rogač Mijatović, Lj. (2016a), Beograd: Fakultet dramskih umetnosti, pp. 207-220; Dragičević Šešić, M. (2018b) *Umetnost i kultura otpora*, Beograd: Fakultet dramskih umetnosti – Clio.
- 9 Roediger, H. L. and Wertsch, J. V. (2008) Creating a new discipline of memory studies, *Memory Studies* 1(1), pp. 9-22; Harrison, R. (2013) *Heritage:*
-

Критичке студије наслеђа дефинишу своју критику доминантног модела баштињења као европоцентричног и хегемоничног начина разумевања и практиковања односа према прошлости, те тумаче званичне институције јавног памћења као специфичне методе и модалитете одржавања структурне и симболичке моћи у националним државама.¹⁰ Посебна пажња поклања се питањима улоге сећања, памћења и баштињења у стварању, нормализацији и консолидовању идентитета.¹¹ Уз критику доминантних идентитетских пракси, национализама, шовинизама и расизама у структурама јавног памћења, посебно важна су отварања за питања наслеђа, сећања и идентитета маргинализованих група – жена, мањинских заједница, супкултурних заједница – те истраживања друштвених конфликта и преговарања у вези са сећањем.¹²

Штавише, студије наслеђа и памћења фокусирају се у последње две деценије и на сећања, гласове, праксе и материјалне остатке наслеђа који се не уклапају у идеју слављеничког, хармоничног, кохезивног и аполитичног наслеђа, те фокусирају на баштињење као процес који раздваја и подстиче разлике у односу на „друге”.¹³ Такође, концепти као што су

Critical Approaches. Oxon and NY: Routledge.

- 10 Smith, L. (2006) *Uses of heritage*, London: Routledge; Waterton, E. and Watson, S. (2013) Framing Theory: Towards a Critical Imagination in Heritage Studies, *International Journal of Heritage Studies*, 19(6), pp. 546–561; Winter, T. (2013) Clarifying the critical in critical heritage studies, *International Journal of Heritage Studies* 19, pp. 532–545; Kisić, V. Heritage research in the 21st century: departing from the useful futures of sustainable development, in: *Research Agenda for Heritage in Planning: European Perspectives*, eds. Veldpaus, L. and Stegmeijer, E. (forthcoming 2020), Elgar Publishers.
- 11 Anderson, B. (1983) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London: Verso; Aronsson, P. and Elgenius, G. (eds.) (2015) *National Museums and Nation-building in Europe 1750-2010. Mobilization and legitimacy, continuity and change*, London: Routledge; Asmann, J. and Czaplicka, J. (1995) Collective Memory and Cultural Identity, *New German Critique* 65, pp. 125-133; Waterton, E. and Smith, L. (2010) The Recognition and Misrecognition of Community Heritage, *International Journal of Heritage Studies*, 16 (1), pp. 4-15.
- 12 Hall, S. (1999) Whose Heritage? Un-settling 'The Heritage', Re-Imaging the Post-Nation, *Third Text* 13(49), pp. 3–13; Hirsch, M. and Smith, V. (2002) Feminism and Cultural Memory: An Introduction, *Signs* 28(1), pp. 1-19; Vezadini, E. and Guidi, P. (2013) Contested Memories, Subalternity, and the State in Colonial and Postcolonial Histories of Northeast Africa, *Northeast African Studies* 13(2), pp. V-XVIII; Molden, B. (2015) Resistant pasts versus mnemonic hegemony: On the power relations of collective memory, *Memory Studies*, 9 (2), pp. 125-142.
- 13 Kisić, V. (2018) Beyond celebrations and divisions: re-politicizing heritage dissonance in Europe, *Economia della Cultura* 4/2018, pp. 465-478.
-

дисонантно наслеђе,¹⁴ тешко наслеђе,¹⁵ спорно наслеђе¹⁶ и нежељено наслеђе¹⁷ улазе у академске дебате и трасирају пут за бављење наслеђем ратова и страдања, маргинализација, колонијализма и потлачивања. Питање пракси заборавања, разбаштињавања, па и уништавања, као наличја пракси меморијализације, одржавања сећања и наслеђа, добија теоријску и аналитичку пажњу.¹⁸ Сва ова „отварања” и преговарања наслеђа поставила су окоснице за критичко, плурално и демократизујуће деловање у академским, активистичким и професионалним круговима, деловање које карактерише и рад проф. Драгићевић Шешић у овој области.

*Кључни проблеми и теме у области наслеђа
и политика сећања у радовима
Милене Драгићевић Шешић*

Узимајући у обзир друштвено-политички контекст у пост-југословенском простору, као и кретања у домену студија наслеђа и сећања, рад Драгићевић Шешић у овој области може се сагледати кроз три проблемске и тематске целине. Прву чине њена писања на тему критике етно-националних политика сећања и пракси меморијализације као и односа према дисонантношћу наслеђа. Друга важна целина тиче се баштињења запостављених или намерно скрајнутих историја, те сећања на маргинализоване групе у патријархалним, модернистичким и националним моделима баштињења. Трећа целина тиче се не-званичних, анти-званичних и контра-културних пракси сећања и меморијализација иницираних од стране уметничких колектива, уметника и организација цивилног друштва ван главних токова. Сваку од ове три целине посматраћемо и анализирати кроз кључне текстове и књиге проф. Драгићевић Шешић.

14 Tunbridge, J. E. and Ashworth, G.J. (1996) *Dissonant Heritage: The Management of the Past as a Resource in Conflict*, New York: J. Wiley; Kisić, V. (2016), нав. дело.

15 Macdonald, S. (2009) *Difficult Heritage: Negotiating the Nazi Past in Nuremberg and Beyond*, Routledge: New York.

16 Silverman, H. (2011) *Contested Cultural Heritage: Religion, Nationalism, Erasure, and Exclusion in a Global World*, New York: Springer-Verlag.

17 Light, D. (2000) An Unwanted Past: contemporary tourism and the heritage of communism in Romania, *International Journal of Heritage Studies* 6(2), pp. 145-160.

18 Connerton, P. (2008) Seven types of forgetting. *Memory Studies*, 1(1), pp. 59-71; Harrison, R. (2013) Forgetting to remember, remembering to forget: late modern heritage practices, sustainability and the ‘crisis’ of accumulation of the past, *International Journal of Heritage Studies* 19(6), pp. 579-595; Ricœur, P. (2009) *Memory, History and Forgetting*, Chicago: University of Chicago Press.

*Етно-националне праксе сећања и
дисонантни слојеви наслеђа*

Значајан део текстова проф. Драгићевић Шеших у области наслеђа тиче се критике етно-национализације процеса баштињења након распада СФРЈ, као и дисонантности коју присвајања и опречна тумачења наслеђа производе. Њене анализе посебно се баве политикама сећања као културним политикама кроз које се обликују нови идентитети у региону – занемаривањем и заборављањем до скоро доминантног југословенског идентитета, те подизањем споменика славним националним историјама, догађајима и херојима. Као научница која се интензивно бавила политикама културне разноликости, интеркултуралним дијалогом и помирењем на Балкану,¹⁹ Драгићевић Шеших уноси идеје очувања наслеђа и сећања различитих група и инсистира у радовима и пракси на принципима плуралности у изградњи нових држава и друштава у региону.

У радовима насталим током 2011. и 2012. Драгићевић Шеших се бави односом подизања споменика и политика сећања у Југоисточној Европи у транзиционом периоду, непосредно након ратова, током активних друштвено-политичких подела и пораста национализма.²⁰ У овом периоду, како њене анализе указују, споменици и мегаломански пројекти подизања споменика од стране власти постају *стратешка алатка* за стварање нових етно-националних идентитета и модела памћења, као и за подстицање међу-етничких подела и мржње. Њена анализа три дистинктивна модела политика и стратегија односа према споменицима у региону – антикултуре, културализације и дисидентства – на актуелан начин објашњава ситуацију у региону и након десет година.

Наиме, први модел, *модел анти-културе* огледа се у стратегијама уништавања, затирања, ниподаштавања, провоцирања, присвајања и игнорисања културе, наслеђа и сећања свих који се не уклапају у већински сингуларни етнички, верски и национални идентитет. Ова стратегија примењује се не само у односу на мањинске заједнице, већ посебно у односу на суседне националне државе, подстичући активне ратове сећања. Други модел који Драгићевић Шеших препознаје је *модел културализације*, који за разлику од доминантно деструктивног модела анти-културе, подразумева изградњу нових наратива и пратећих споменика,

19 Dragičević Šešić, M. i Dragojević, S. (2004) *Interkulturni dijalog i medijacija na Balkanu*, Sarajevo: OKO.

20 Dragičević Šešić, M. (2011a) nav. delo; Dragičević Šešić, M. (2012a), nav. delo.

који одговарају новим етно-националним имагинаријумима пост-југословенских друштава, често подлежући и стратегијама деконтекстуализације и измишљања „славније”, „аутентичније” и „старије” традиције. За разлику од ова два званична модела, које Драгићевић Шешић критикује указујући на затварања и поделе које исти стварају, она препознаје и алтернативу – праксу која не пристаје на доминантне националистичке и патријархалне моделе меморијализације. Ову алтернативу Драгићевић Шешић ишчитава у *моделу отпора*, који се артикулише кроз стратегије контра-културе и противљења, најчешће кроз уметничке праксе које граде сопствене не-званичне и против-званичне мнемоничке садржаје – *културу дисидентства*. Праксама дисидентства и контра-културе у домену памћења, Драгићевић Шешић посвећује значајну пажњу и истраживачки рад, те стога ова група писања заслужује посебну детаљнију анализу којој се посвећујемо и касније у тексту.

Критику, али и алтернативу званичним политикама сећања, Драгићевић Шешић налази и у бављењу мултикултуралном прошлости Балкана и дисонантношћу наслеђа коју узрокују многобројне историјске и идеолошке промене.²¹ Кроз бројне илустративне примере и студије спорова у вези прошлости на Балкану, она показује да су тачке сусретања, заједничких историја и замагљених идентитетских граница бар једнако присутне као и спорења и присвајања наслеђа „других”. Још важније, у свом раду залаже се за транснационалне и транскултуралне перспективе, те за свеобухватан однос према наслеђу претходних историјских периода и маргинализованих друштвених група. Ово, како истиче, захтева нове методе комуникације, управљања наслеђем и медијације, као и образовног културног туризма који је сензитиван на плурализам сећања. Управо у тексту писаном са Рогач Мијатовић,²² ова тема се даље разрађује, уз тезу да дисонантни наративи у вези с наслеђем не морају да буду камен спотицања, већ могу имати кључну улогу у развоју културног туризма који је едукативан, одговоран и плуралан.

Напоследку, Драгићевић Шешић бави се алтернативама и приликама које доносе прогресивни документи међународних културних политика, посебно *Конвенције о вредности културног наслеђа за друштво* које отвара простор за улоге многобројних актера у плуралној визији наслеђа.²³ У свом

21 Dragičević Šešić, M. and Rogač Mijatović Lj. (2014d), нав. дело; Dragičević Šešić, M. (2014e), нав. дело.

22 Dragičević Šešić, M. and Rogač Mijatović Lj. (2014d), нав. дело.

23 Fairclough G., Dragičević Šešić, M., Rogač Mijatović Lj., Auclair, E. and Soini, K. (2014) *The Faro Convention, a new paradigm for socially and*

међународном деловању, у слављеничком духу Европске године културног наслеђа, Драгићевић Шешић не заборавља да буде глас који опомиње и подсећа на важну ствар – да европске културне и јавне политике морају да нађу начине да се баве наслеђем ратова, конфликта и насиља, како би стварале простор за разумевање, интеркултурализам и мир.²⁴

*Запостављано наслеђе и сећања
маргинализованих група у националним
патријархалним моделима баштињења*

Низ радова проф. Драгићевић Шешић бави се сећањима на групе које су доминантни етно-национални модели баштињења и колективног сећања занемарили, заборавили и маргинализовали. Она указује на маргинализације које су последица родних неравноправности у патријархалном друштву, последица географских неједнакости и симболичких географија у односима село-град узрокованих модернизацијом и урбанизацијом,²⁵ као и последица етно-националне матрице доминантне културе сећања која истискује сећања на етничке мањине – Подунавске Швабе,²⁶ Јевреје – њихово присуство и страдања, као и Роме и њихов Порајмос²⁷. Важно је што писања о овим темама настају подстакнута, и у интеракцији са посвећеним предавачким радом и друштвено-професионалним ангажманом проф. Драгићевић Шешић. Тако текстови на тему Старог Сајмишта и наслеђа Холокауста, настају паралелно са њеним ангажовањем као чланице Градске комисије за рад на стварању Меморијалног центра Старо Сајмиште, док текстови на тему заборављања женске историје из званичних и породичних наратива

culturally sustainable heritage action?, *Култура/Culture* 8, pp. 9-20.

24 Dragičević Šešić, M. (2018a), нав. дело.

25 Драгићевић Шешић, М. Култура рецепције и културно-уметничка анимација, у: *Школа – средште културе*, ур. Илић, В. (1992), Ниш: Просвета и Београд: Завод за проучавање културног развоја, стр. 101 - 122; 160-161.

26 Dragičević Šešić, M. Za aktivnu i hrabru kulturu sećanja – kulturu odgovornosti, u: *O podunavskim Švabama*, (2012b), Zrenjanin: Mandragora film i Nemačko udruženje Kikinda, str. 29–46.

27 Dragičević Šešić, M. and Drezgić, R. Methods of Institutional Agency in the Public Sphere: Cultural Policy Challenges and Achievements, in: *Modelling Public Space(s) in Culture, Rethinking Institutional Cultural Practices in South East Europe and Historical (Dis)continuities*, eds. Bodrožić, N., Kachakova, V. and Tanurovska Kjulavkovski, B. (2018d), Skopje: Lokomotiva, pp. 42-63.; Dragičević Šešić M. Cultural tourism on the European peripheries: Heritage & spectacle as identity pillars of small European cities, in: *The Big Challenges to Small Cities: Culture, Heritage and Tourism as Factors for Sustainable Development*, ed. Hristova, S. (2020), Faber: Veliko Turnovo.

настају као систематична анализа резултата рада са студентима Факултета драмских уметности.

Своје интересовање за ове теме Драгићевић Шешић започиње већ током деведесетих, у тексту „Култура рецепције и културно-уметничка анимација”²⁸ који се у основи бави сећањем и идентитетским политикама села у Србији. Настао на основу теренског истраживања четрнаест села, овај текст критикује маргинализацију, запостављање и универзализацију специфичности села, њихових микро-историја и идентитетских маркера који су последица модернизације, урбанизације и аверзије социјалистичке политике ка селима и сељаштву. У њему се истовремено заговара ревалоризација запуштеног наслеђа и локалних специфичности, а поготово места школе, учитеља и учења у друштвеном животу и сећању села.

Двадесет година након бављења политикама сећања на село, Драгићевић Шешић враћа се овој теми, овог пута кроз феминистичку перспективу. У текстовима „Предате олтару богиње Лете: заборављене у историји – нестале у породичном сећању”²⁹ и „Рам без слике: породично памћење улога жена у заједници током Првог светског рата”³⁰, Драгићевић Шешић бави се темом заборављања женске историје, изостанка женских историјских гласова из популарне културе, те замирања породичног сећања на жене које су живе током Првог светског рата. Полазећи од чињенице да се и званични, национални, а и породични модели сећања заснивају на патријархату, те да у истима доминирају сећања на мушкарце хероје и мушкарце мученике, она даје задатак студентима да истраже сећања на жене за време Првог светског рата у својим породицама, прикупљајући базу од педесет породица и њихових сећања широм Србије. Недостатак сећања, општа места и мањак артефаката који би сведочили о животима жена, Драгићевић Шешић анализира примењујући Конертонovu теорију модела заборављања, указујући на модалитете и обрасце заборављања.³¹

Она указује на нужност и значај борбе за женско сећање, за повратак жена у историју, и повратак жена у породично

28 Драгићевић Шешић, М. (1992), нав. дело.

29 Драгићевић Шешић, М. (2014а) *Predate oltaru boginje Lete: zaboravljene u istoriji – nestale u porodičnom sećanju*, Zbornik radova Fakulteta dramskih umetnosti 25-26, str. 159-185.

30 Драгићевић Шешић, М. *Ram bez slike: porodično pamćenje uloga žena u zajednici tokom Prvog svetskog rata*, u: *Prvi svetski rat u kulturi i bibliografiji (2)*, ur. Vraneš, A. i Marković, Lj. (2014b), Beograd: Filološki fakultet.

31 Connerton, P. нав. дело.

сећање, истовремено указујући на низ невидљивих образаца који одражавају патријархалне моделе баштињења. У рефлексији на истраживање и претпоставке истог она осветљава *методолошки патријархат*, присутан кроз именовања породица по једном презимену које се вуче мушком линијом, заборављања презимена жена и реферисања на жене кроз надимке и њихове породичне улоге баке, прабаке, тетке, стрине, те брзог преласка на приче о прадединим авантурама на Солунском фронту, у недостатку породичног сећања на прабаке. Уз то, она објашњава и доводи у везу утицај друштвених идеологија на заборав жена – пре свега патријархата који је приметан и на селу и у граду где жене домаћице нису памћене, али и пежоративног односа према селу и сељаштву за време комунизма које брише сећање на претке и њихов живот на селу. Ова истраживања ретки су примери бављења наслеђем жена и сећањем на жене на просторима Србије и Балкана из угла студија памћења, и представљају својеврсни позив за систематичније бављење феминистичким читањем наслеђа и меморијализације како у званичним праксама баштињења, тако и у репрезентацијама у оквиру популарне културе, али и породичних, интимних сећања.

Друга значајна група текстова коју овде истичемо односи се на питања баштињења јеврејског наслеђа и посебно сећања на Холокауст. Најречитији је свакако пример непосредног ангажовања проф. Драгићевић Шешпић у вези са деценијама нерешеним питањима некадашњег логора на Старом Сајмишту – како се данас назива тај простор на левој обали Саве, сасвим близу центра града. Још 2008. године она је учествовала у дебатама поводом неизвесне будућности овог простора и била ауторка студије „У вртлогу надлежности”,³² а од 2012. до 2018. године била чланица Градске комисије за рад на стварању Меморијалног центра Старо Сајмиште. Ово је био логор друкчијег карактера, у свету познат као месту одакле је – заједно са Србима и Ромима – преко 7000 Јевреја одведено *душегупкама* и убијено на околним страстиштима, чиме је Београд постао први град проглашен за „ослобођен од Јевреја”. Својим идејама, теоријским али и практичним предлозима веома активно је доприносила разрешењу бројних дилема са којима се та Комисија суочавала – пре свега због јаког политичког притиска да простор Старог Сајмишта буде место где ће се одавати пошта свим српским жртвама током протеклих ратова, укључујући и Јасеновац – противно поштовању *genius loci*.

32 Dragičević Šešić, M. U vrtlogu nadležnosti, u: *Staro sajmište 3+1: sajmište, stratište, utočište, budućnost*, ur. Tatić, D. (2008), Beograd: Urbanistički zavod Beograda, str. 269-271.

У својим текстовима Драгићевић Шешић анализира Старо Сајмиште као простор сећања са многоструким меморијским слојевима, али и као простор који је парадигматски за континуиране праксе заборављања и процепе у сећањима које Београд као град баштини.³³ Ови многоструки слојеви, као и континуирана преговарања и неслагања актера око начина меморијализације истог, разликује Старо Сајмиште од других места где је сећање на Холокауст видљиво, уређено и дискурзивно затворено.³⁴ Сматрајући да после седамдесет и више година Београд мора да се суочи са мрачном страном своје прошлости, проф. Драгићевић Шешић је на конференцијама и у нашим и иностраним гласилима јасно износила своје ангажоване текстове – управо зато што је Старо Сајмиште и даље место Холокауста без достојанственог меморијала.³⁵

*Анти-официјелне и контра-културне
меморијалне праксе уметничких колектива,
организација цивилног друштва и појединаца*

Као што смо већ поменуле, велики број својих истраживања везаних за културу сећања, проф. Драгићевић Шешић износи у студијама посвећеним односу према споменицима, посебно током ратних деведесетих година, када су нарочито антифашистичка обележја била мете уништавања, кроз вандализме, идеолошке борбе и реваншизме према социјалистичкој прошлости, те све израженија националистичка настојања да се наметнутим политичким методама формирају нови идентитети.³⁶

33 Dragičević Šešić, M. and Rogač Mijatović, Lj. (2014c) From the Contested Past to the Neglected Present: The Cultural Politics of Memory of Belgrade's Staro Sajmište (the Old Fairground), in: *Representation of the Holocaust in the Balkans in Arts and Media*, pp. 35-48.

34 Subotić, J. (2020) *Yellow Star, Red Star. Holocaust Remembrance after Communism*, Ithaca and London: Cornell University Press.

35 Између осталих, текстови: Dragičević Šešić M. and Rogač Mijatović Lj. (2014c) нав. дело; Dragičević Šešić, M. Monuments, Public Policies and Artistic Interventions - Top-down and Bottom-up Memory Politics, in: *International Symposium: Memory Of The City, Policies and Practices of the Memory Preservation and Integration in the City's Development*, (2011), Belgrade: Cultural Centre of Belgrade, The ARTGET Gallery, 12-13. september 2011, ; Dragičević Šešić, M. (2014) Introductory paper: Strategies of Representation of the Holocaust within memorial Center 'Old Fairground – panel debate, in: International Conference: Representation of the Holocaust in the Balkans, *Arts and Media*, 2-3. oktober 2014. Belgrade.

36 Dragičević Šešić, M. (2010) *Cultural Policy, nationalism and European Integrations*, to be from/out: redefining European cultural identity of Serbia, Belgrade: Kulturklamer, pp. 254-273.

С друге стране, проф. Драгићевић Шешић је пратила реакције уметника и брижљиво евидентирала бројне примере уметничких интервенција у целом региону које су се показале као изразито важни искази савести, модерног сензибилитета, активних друштвено-политичких позиција и ангажованих ставова, које јавне институције нису показивале. Те нове форме уметничких интервенција, *контра-споменици*, у потпуности су супротстављени владајућем укусу ретроградних и безидејних статуа, често иностране провенијенције и опскурне политичке комбинаторике. У том смислу је проф. Драгићевић Шешић анализирала – кроз историјску перспективу и кроз различите уметничке дисциплине – важне пројекте и визуелна, филмска и књижевна остварења из региона, називајући их *споменицима као хетеротипијам*, на примерима Душана Макавејева, Групе ОХО, *Црвеног Перистила*, Мирослава Мандића, ДеСтила Марковића, Раше Тодосијевића, Мрђана Бајића, Небојше Шерића Шобе, Сање Ивковић, Браце Димитријевића, Милице Томић, сарајевског пројекта *Де/конструкција* и многих других. Светски признатог концептуалног и постконцептуалног уметника Јохена Герца (Jochen Gerz) узела је за парадигматичан пример актуелних антифашистичких обележја у форми *контра*-или *анти-споменика*.

Иако су многа од анализираних дела остала често само у идејним скицама, она су чврсти траг о „мутним” временима померених вредносних граница. Проф. Драгићевић Шешић у ауторима таквих радова види освешћене, ангажоване уметнике-грађане који се обраћају социо-политичким феноменима, траумама прошлости, рецидивима погубних деведесетих година, и у суштини – говоре о људским правима и о настајању новог друштва које ће морати да поднесе терет не само прошлости, већ и неизвесности новог доба.³⁷

Свој ангажман на тему уметности која се опире доминантој државној културној политици, проф. Драгићевић Шешић наставља у књизи *Уметност и култура отпора*.³⁸ Ова значајна студија је попут енциклопедије догађаја, манифестација, личности и идеја са сјајном социолошком анализом ситуације током деведесетих година, под називом „Контекст: културна политика у временима друштвене аномалије”, где ауторка представља институционални систем културне политике, активизме и отпоре у уметности током тог периода захваљујући углавном формирању цивилног сектора. Она,

37 Dragičević Šešić, M. (2016a), нав. дело; Dragičević Šešić, M. (2016b), нав. дело.

38 Dragičević Šešić, M. (2018b), нав. дело.

с друге стране, износи своје дубоко оправдане и одлично образложене критичке ставове према владајућим политичким елитама, популистичком ратном кичу и свеприсутном национализму који су српско друштво довели у кризу.

Дугогодишњим истраживањима и сакупљањем документације о свим видовима уметничких активности, својим личним учешћем у многим догађајима, коришћењем адекватне литературе, а потом минуциозним приказивањем свих значајнијих дела и манифестација, анализа стваралаштва свих кључних личности, уметничких асоцијација и грађанских организација и сл., проф. Драгићевић Шешић је оставила најдрагоценије сведочанство о месту уметности у турбулентним годинама грађанског рата, о отпору према различитим видовима друштвених криза, о митоманији, о производњи кича и о променама у политичким, социјалним и економским структурама.

Закључак

Рад Милене Драгићевић Шешић у домену наслеђа представља својеврсни истраживачки активизам³⁹ посвећен неауторизованим дискурсима наслеђа и праксама сећања. Њен рад се може тумачити управо као истраживачко-ангажована пракса подстакнута, са једне стране, друштвено-политичким турбуленцијама и ратовима сећања током и након ратова деведесетих на просторима бивше СФРЈ и СРЈ, а са друге стране, преузимањем савремених и ангажованих истраживачких тема у области студија сећања и наслеђа. Она је својим радом често правила пионирске искораке, отвара-ла теме којима се академска заједница и званичне установе културе у региону нису бавиле, и посвећивала пажњу онима које су доминантне културне политике и политике сећања занемаривале. Као такав, њен рад чини не само важан научни опус, већ озбиљан и континуиран друштвено-политички ангажман. Истовремено, овај опус игра важну улогу као сведочанство регионалних друштвено-политичких превирања, уметничких одговора на доминантне политике, културних политика, те међународних академских кретања у периоду од 1990-2020. године.

„Велика је одговорност историчара, научника, академија итд.“⁴⁰ – цитира Драгићевић Шешић реплику из документарно-играног филма „Подунавске Швабе“ Марка Цвејића,

39 Couture, S. (2017) Activist Scholarship: The Complicated Entanglements of Activism and Research Work, *Canadian Journal of Communication* 42(1), pp. 143-147.

40 Dragičević Šešić, M. (2012b), нав. дело.

реплику која, чини нам се, истовремено подвлачи њен однос према одговорности, улози и ангажману себе као просветне и академске делатнице. Ову реплику она континуирано и истрајно кроз свој рад упућује студентима, јавним институцијама, доносиоцима одлука, делатницима у култури и академској заједници, у Србији, региону и свету – залажући се за отворене, активне, храбре, солидарне и плуралне културне политике и културе сећања.

ЛИТЕРАТУРА:

Anderson, B. (1983) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London: Verso.

Aronsson, P. and Elgenius, G. (eds.) (2015) *National Museums and Nation-building in Europe 1750-2010. Mobilization and legitimacy, continuity and change*, London: Routledge.

Assmann, J. and Czaplicka, J. (1995) Collective Memory and Cultural Identity, *New German Critique* 65, pp. 125-133.

Baillie, B. (2013) Capturing Facades in "Conflict-Time": Structural Violence and the (Re)construction Vukovar's Churches, *Space and Polity*, 17(3), pp. 300-319.

Vezzadini, E. and Pierre G. (2013) Contested Memories, Subalternity, and the State in Colonial and Postcolonial Histories of Northeast Africa, *Northeast African Studies* 13(2), pp. V-XVIII

Драгићевић Шепић, М. Култура рецепције и културно-уметничка анимација, у: *Школа – средиште културе*, ур. Илић, В. (1992), Ниш: Просвета и Београд: Завод за проучавање културног развитка, стр. 101-122; 160-161.

Dragičević Šešić, M. i Dragojević, S. (2004) *Interkulturni dijalog i medijacija na Balkanu*, Sarajevo: OKO.

Dragičević Šešić, M. U vrtlogu nadležnosti, u: *Staro sajmište 3+1: sajmište, stratište, utočište, budućnost*, ur. Tatić, D. (2008), Beograd: Urbanistički zavod Beograda, str. 269-271.

Dragičević Šešić, M. (2010) Cultural Policy, Nationalism and European Integrations, *To be from/out: redefining European cultural identity of Serbia*, Belgrade: Kulturklamer, pp. 254-273.

Dragičević Šešić, M. Cultural policies, identities and monument building in Southeastern Europe, in: *Cultural Identity Politics in the (Post) Transitional societies*, eds. Milohnić, A. and Švob-Đokić, N. (2011), Zagreb: IMO, pp. 31-46.

Dragičević Šešić, M. Monuments, Public Policies and Artistic Interventions - Top-down and Bottom-up Memory Politics, in: *International Symposium: Memory Of The City. Policies and Practices of the Memory Preservation and Integration in the City's Development*, (2011), Cultural Centre of Belgrade, The ARTGET Gallery, 12-13. september 2011, Belgrade;

- Dragičević Šešić, M. Memory policies and monument building in Southeastern Europe, in: *Memory of the city*, eds. Dražić D., Radišić, S. and Simu, M. (2012a), Belgrade: Kulturklamer, pp. 70-95.
- Dragičević Šešić, M. (2012b) *Za aktivnu i hrabru kulturu sećanja – kulturu odgovornosti*, u: *O podunavskim Švabama*, Zrenjanin: Mandragora film i Nemačko udruženje Kikinda, str. 29–46.
- Dragičević Šešić, M. (2014a) *Predate oltaru boginje Lete: zaboravljene u istoriji – nestale u porodičnom sećanju*, *Zbornik radova Fakulteta dramskih umetnosti* 25-26, str. 159-185.
- Dragičević Šešić, M. *Ram bez slike: porodično pamćenje uloga žena u zajednici tokom Prvog svetskog rata*, u: *Prvi svetski rat u kulturi i bibliografiji* (2), ur. Vraneš, A. i Marković, Lj. (2014b), Beograd: Filološki fakultet.
- Dragičević Šešić, M. and Rogač Mijatović, Lj. (2014c) *From the Contested Past to the Neglected Present: The Cultural Politics of Memory of Belgrade's Staro Sajmište (the Old Fairground)*, in: *Representation of the Holocaust in the Balkans in Arts and Media*, pp. 35–48.
- Dragičević Šešić, M. and Rogač Mijatović Lj. (2014d) *Balkan Dissonant Heritage Narratives (and Their Attractiveness) for Tourism*, *American Journal of Tourism Management*, 3(1B).
- Dragičević Šešić, M. *Introductory paper: Strategies of Representation of the Holocaust within memorial Center 'Old Fairground – panel debate*, in: *International Conference: Representation of the Holocaust in the Balkans in Arts and Media*, 2-3. oktobar, (2014), Belgrade.
- Dragičević Šešić, M. (2014e) *Politike sećanja i disonantno nasleđe Balkana*, *Balkanske sinteze* 1, Niš, str. 63-78.
- Dragičević Šešić, M. (2016a) *Counter-monument: Artivism Against Official Memory Practices*, *Kultura* br. 13, Skoplje, str. 7-19.
- Dragičević Šešić, M. *Mediating the past: monument policies and practices of dissent*, in: *Media archaeology: memory, media and culture in the digital age*, eds. Daković, N., Nikolić, M. and Rogač Mijatović, Lj. (2016b), Beograd: Fakultet dramskih umetnosti, pp. 207-220.
- Dragičević Šešić, M. (2018a) *Wars, conflicts and heritage of violence: new tasks for public policies*, in: *Cartaditalia - Journal of Contemporary Italian Culture*, special edition, ed. Sacco, P. L. European Year of Cultural Heritage, volume I, Brussels: the Istituto Italiano di Cultura, pp. 165-189.
- Dragičević Šešić, M. (2018b) *Umetnost i kultura otpora*, Beograd: Fakultet dramskih umetnosti – Clio.
- Dragičević Šešić, M. and Nießer, J. (2018c) *Cultural Opposition: Understanding the Cultural Heritage of Dissent in the Former Socialist Countries. Serbia, Bosnia and Herzegovina, Macedonia, Montenegro, Kosovo – country report*, Regensburg; http://cultural-opposition.eu/wp-content/uploads/2019/02/D-29-Country-Reports-315-357_2.pdf ;

Dragičević Šešić, M. and Drezgić, R. Methods of Institutional Agency in the Public Sphere: Cultural Policy Challenges and Achievements, in: *Modelling Public Space(s) in Culture, Rethinking Institutional Cultural Practices in South East Europe and Historical (Dis)continuities*, eds. Bodrožić, N., Kachakova, V. and Tanurovska Kjulavkovski, B. (2018d), Skopje: Lokomotiva, pp. 42-63.

Dragičević Šešić, M. Cultural tourism on the European peripheries: Heritage & spectacle as identity pillars of small European cities, in: *The Big Challenges to Small Cities: Culture, Heritage and Tourism as Factors for Sustainable Development*, ed. Hristova, S. (2020), Faber: Veliko Trnovo.

Dyrstad, K. (2012) After ethnic civil war: Ethno-nationalism in the Western Balkans, *Journal of Peace Research* 49(6), pp. 817-831.

Kisić, V. (2016) *Governing Heritage Dissonance: Promises and Realities of Selected Cultural Policies*, Amsterdam: European Cultural Foundation.

Kisić, V. From targeted destruction of cultural heritage to memory wars in post-Yugoslav space: How to understand conflicting potential of heritage?, in: *Targetting monuments: destroying history and memory*, (2017), Pula: SENSE – Center for transitional Justice, pp. 7-19.

Kisić, V. (2018) Beyond celebrations and divisions: re-politicizing heritage dissonance in Europe, *Economia della Cultura* 4/2018, pp. 465-478.

Kisić, V. Reconciliation through cultural heritage in the post-Yugoslav space: an apolitical endeavor, in: *The Cultural Turn in International Aid: Impacts and Challenges for Heritage and the Creative Industries*, ed. Labadi, S. (2019), London: Routledge.

Kisić, V. Heritage research in the 21st century: departing from the useful futures of sustainable development, in: *Research Agenda for Heritage in Planning: European Perspectives* (eds.) Veldpaus, L. and Stegmeijer, E. (forthcoming 2020), Elgar Publishers.

Light, D. (2000) An Unwanted Past: contemporary tourism and the heritage of communism in Romania, *International Journal of Heritage Studies* 6(2), pp. 145-160.

Macdonald, S. (2009) *Difficult Heritage: Negotiating the Nazi Past in Nuremberg and Beyond*, Routledge: New York.

Molden, B. (2015) Resistant pasts versus mnemonic hegemony: On the power relations of collective memory, *Memory Studies* 9(2), pp. 125-142.

Perry, V. Classrooms as a Battleground for Hearts and Minds: Efforts to Reform and Transform Education in Post-war Bosnia and Herzegovina, in: *Civic and Uncivic Values in Bosnia-Herzegovina: The Record since Dayton*, eds. Listhaug, O. and Ramet, S. P. (2013), Ravenna: Longo Editore, pp. 225-247.

Ricœur, P. (2009) *Memory, History and Forgetting*, Chicago: University of Chicago Press.

- Roediger, H. L. and Wertsch, J. V. (2008) Creating a new discipline of memory studies, *Memory Studies* 1(1), pp. 9-22.
- Silverman, H. (2011) *Contested Cultural Heritage: Religion, Nationalism, Erasure, and Exclusion in a Global World*, New York: Springer-Verlag.
- Smith, L. (2006) *Uses of heritage*, London: Routledge.
- Subotić, J. (2020) *Yellow Star, Red Star. Holocaust Remembrance after Communism*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Tunbridge, J. E. and Ashworth, G.J. (1996) *Dissonant Heritage: The Management of the Past as a Resource in Conflict*, New York: J. Wiley.
- Fairclough G., Dragičević Šešić, M., Rogač Mijatović, Lj., Auclair, E. and Soini K. (2014) The Faro Convention, a new paradigm for socially and culturally sustainable heritage action?, *Культура/Culture* 8/2014, pp. 9-20.
- Hall, S. (1999) Whose Heritage? Un-settling 'The Heritage', Re-Imaging the Post-Nation, *Third Text* 13 (49), pp. 3-13.
- Harrison, R. (2013) Forgetting to remember, remembering to forget: late modern heritage practices, sustainability and the 'crisis' of accumulation of the past, *International Journal of Heritage Studies*, 19:6, pp. 579-595.
- Harrison, R. (2013) *Heritage: Critical Approaches*, Oxon and NY: Routledge.
- Hirsch, M. and Smith, V. (2002) Feminism and Cultural Memory: An Introduction, *Signs* 28 (1), pp. 1-19.
- Connerton, P. (2008) Seven types of forgetting, *Memory Studies*, 1(1), pp. 59-71.
- Couture, S.- (2017) Activist Scholarship: The Complicated Entanglements of Activism and Research Work, *Canadian Journal Of Communication* 42(1), pp. 143-147.
- Waterton, E. and Smith, L. (2010) The Recognition and Misrecognition of Community Heritage, *International Journal of Heritage Studies*, 16 (1), p. 4-15.
- Waterton, E. and Watson, S. (2013) Framing Theory: Towards a Critical Imagination in Heritage Studies, *International Journal of Heritage Studies* 19(6), pp. 546-561.
- Winter, T. (2013) Clarifying the critical in critical heritage studies, *International Journal of Heritage Studies* 19, pp. 532-545.

Višnja Kisić and Irina Subotić

EDUKONS University, Faculty for Sport and Tourism TIMS, Novi Sad;
Academy of Arts, Novi Sad

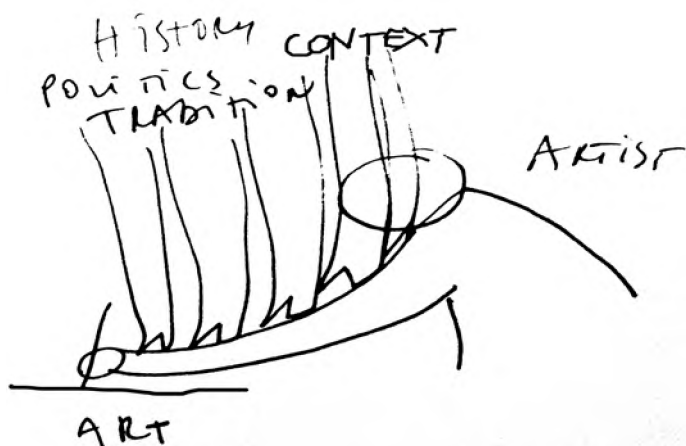
VALORISING MARGINALISED HERITAGE

HERITAGE AND MEMORY POLITICS IN THE WORK
OF PROFESSOR DOCTOR MILENA DRAGIĆEVIĆ ŠEŠIĆ

Abstract

The paper is dedicated to the work and research of prof. dr Milena Dragićević Šešić in the field of cultural heritage and memory studies. The paper analyses the key questions, topics and problems dealt with in the work of Dragićević Šešić, contextualising them in relation to the broader socio-political transitions, as well as in relation to the international academic trends in the field of cultural heritage, cultural memory and cultures of resistance. The core research interest of Dragićević Šešić is linked with the critique of ethno-national politics of memory, marginalised and dissonant layers of heritage, heritage and memory of the marginalised groups within patriarchal nationalistic models of heritage, as well as to counter-cultural memorial practices of artistic collectives, lesser known artists and civil society organisations. By analysing the work of Dragićević Šešić in the field of cultural heritage it becomes obvious that the very core of her work is a particular kind of engaged scholarship and academic activism dedicated to non-authorised heritage discourses and memory politics, triggered on the one hand by the socio-political crises of the dissolution of the former Socialist Republic of Yugoslavia, and on the other hand by the engagement with contemporary socially relevant scholarship trends.

Key words: *Milena Dragićević Šešić, counter-monuments, memorialisation, heritage of "others", politics of memory, engaged scholarship*

Dan Perjovschi, *Art/artist*,
marker on paper, 2009, courtesy the artist